

Ewa Leś

RATOWANIE RZEK – POWRÓT DO ŹRÓDEŁ, PROBLEMY WCIĄŻ TE SAME

Saving rivers – back to the roots, still the same problems

ABSTRAKT: Artykuł ma na celu krótki przegląd wybranych działań i ich form na rzecz ochrony rzek naturalnych, z uwzględnieniem aspektu społecznego, ocenę obecnej sytuacji oraz rozpatrzenie możliwości dalszych efektywnych działań. Przedstawia Koalicję Ratujmy Rzeki jako nowe ciało powstałe dla rzek i ludzi oraz nakreśla możliwe kierunki jego rozwoju.

SŁOWA KLUCZOWE: rzeki, koalicja, zrównoważony rozwój, dialog, komunikacja, współpraca, konsultacje społeczne

ABSTRACT: The article aims to briefly review selected activities for the protection of natural rivers, taking into account the social aspect, assessing the current situation and considering the possibilities for further effective actions. It presents Coalition Save the Rivers as a new body created for rivers and people and outlines the possible directions of its development.

KEY WORDS: rivers, coalition, sustainable development, dialog, communication, cooperation, public consultation

Wstęp – efektywność działań sektora pozarządowego na rzecz wód. Gdzie jesteśmy?

Według Narodowej Strategii Gospodarki Wodnej (Kindler et al. 2009) oraz danych GIOŚ (Iwaniak 2016) stan ekologiczny i jakościowy wód w rzekach i jeziorach jest nadal niezadowolający lub wręcz zły. Odpowiada za to wiele czynników wskazanych w Strategii: zrzuty ścieków bytowych, zmiany reżimu przepływów, spowodowane działaniami hydrotechnicznymi, nadmierne pobory wody, nadmierne obniżenie poziomu wody w dolinach rzecznych przez odwadniające systemy melioracyjne, zaburzenia ciągłości cieków przez urządzenia piętrzące, obwałowania utrudniające lub przerywające łączność ekosystemów rzecznych i nadrzecznych z ekosystemami dolinowymi, regulacja rzek prowadząca do ujednoczenia wa-

runków hydraulicznych i morfologii koryt.

Spoglądając na dekady pracy przyrodników i organizacji pozarządowych dla rzek powstaje pytanie jakie działania podejmowaliśmy, aby się to zmieniło i na ile były one efektywne? Gdzie jesteśmy dzisiaj w podejściu do rzek?

Za nami m.in. kosztowny rządowy Program Odra 2006, Koalicja Czas na Odrę, Program Wodno-Środowiskowy Kraju 2009-2015, Wodny Okrągły Stoł. Przed nami Koalicja Ratujmy Rzeki oraz ponownie plany żeglugowe i trwające od lat wielkoskalowe regulacje (czyt. dewastacje) rzek polskich. Weszło w życie także nowe Prawo Wodne wprowadzając zcentralizowane Państwowe Gospodarstwo Wody Polskie. Ponadto rok 2018 jest rokiem ewaluacji wdrożenia Ramowej Dyrektywy Wodnej (RDW) (Ramowa Dyrektywa Wodna 2000) z implementacji której Polska, jako członek UE i beneficjent

środków na ten cel będzie się musiała rozliczyć.

Program Odra 2006 miał za cel strategiczny wzrost bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, przyjęte rozwiązania wywołały jednak reakcję środowiska NGOs i ekspertów jako sprzeczne zarówno z RDW, jak i samą dyrektywą powodziową. Środowiska te wskazały kierunek zgodny z nowoczesną wiedzą i prawem. Dziś (przełom roku 2017/2018) wracamy do pomysłów z przeszłości: powstała silnie zcentralizowana struktura zarządzania gospodarką wodną, wraca pomysł uprzemysłowienia rzek poprzez intensywny transport wodny, a mniejsze rzeki nadal są niszczone prowadzonymi na nich zabiegami.

Przeszłe inicjatywy

Koalicja „Czas na Odrę” powstała po wielkiej powodzi '97 i zaowocowała m.in. Atlasek Obszarów Zalewowych Odry (Rast et al. 2000) – zmapowaniem przyrody terenów zalewowych doliny Odry. Powstały również Lokalne Grupy Działania (LGD), które kontynuowały pracę regionalnego rozwoju w ramach programu LEADER (Łęgi Odrzańskie, Dolina Baryczy) stając się dobrym przykładem rozwoju marek lokalnych w oparciu o walory przyrody. Koalicja zakończyła swoje działania po tym jak cel jej powstania (Program Odra 2006) przestał być aktualny, przenosząc naturalnie część swoich aktywności na powstałe grupy lokalne. Jej działalność skutkowałą sformułowaniem potrzeby wypracowania alternatywnych modeli rozwoju regionów i społeczeństw nadrzecznych w odpowiedzi na pojawiające się techniczne plany zagospodarowania rzek, obecnie jako alternatywa dla planów rozwoju wielkiej żeglugi śródlądowej. Sam bowiem sprzeciw (tu: wobec planów) jest reakcją pasywną, aktywną zaś danie do ręki konkretnych rozwiązań alternatywnych lub narzędzi do ich wypracowania. Aby społeczności nadrzeczne mogły mieć przynajmniej możliwość zabrania głosu w sprawie ich dotyczącej - realizacji najlepszej możliwej strategii rozwoju regionów nadrzecznych.

Nie możemy zapomnieć o Programie Wodno-Środowiskowym Kraju, którego celem jest wskazanie działań zmierzających do osiągnięcia przez wody celów środowiskowych określonych w planach gospodarowania wodami dorzecza, a wynikających z wymogów Ramowej Dyrektywy Wodnej (Aktualizacja 2016). Ostatnie sprawozdanie z realizacji Programu do Komisji Europejskiej zostało przedłożone przez Polskę w 2012 r., kolejne czeka nas w grudniu 2018 roku. *Celem aktualizacji Programu wodno-środowiskowego kraju jest weryfikacja działań zaplanowanych pod kątem stopnia ich realizacji i skuteczności oraz wskazanie zaktualizowanych w wyniku tej analizy działań dla jednolitych części wód powierzchniowych, podziemnych oraz obszarów chronionych, których realizacja zapewni osiągnięcie założonych celów środowiskowych. W Programie wskazano zestawy działań, których realizacja w latach 2016-2021 powinna doprowadzić do osiągnięcia celów środowiskowych ustalonych w aktualizacji planów gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy.*

Inna platforma działań wodnych to **WOS - Wodny Okrągły Stoł** (2011-2012) (Furdyna i Leś 2011), który gromadził w jednej sali Ministerstwa Środowiska interesariuszy wód stwarzając pole do analizy stanu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, oceny implementacji Ramowej Dyrektywy Wodnej, uwzględniając tematycznie retencję wodną, problem powodzi morskich i zarządzanie ryzykiem powodziowym od strony morza, kończąc na ocenie gospodarowania wodami w Polsce na bazie regionalnych przypadków z woj. zachodniopomorskiego i małopolskiego.

Główne wnioski z WOS to potrzeba wzajemnej komunikacji w obszarze gospodarki wodnej oraz szczególnie ważna potrzeba wdrażania nowoczesnej, interdyscyplinarnej wiedzy - dobre rozwiązania lokalne nie docierają w większości szerzej do świadomości tak decydentów, jak i społeczeństwa. Są to w dużej mierze truizmy, które jednak nadal wołają o realizację.

Poza brakiem szerokiego rozpowszechnienia pozytywne zmiany następują zbyt wolno. Jedną z przyczyn może być słabe wykorzystanie **udziału społecznego**, który

wskazuje realne potrzeby (np. potrzeba do-inwestowania dróg lokalnych, a nie mariny). Potrzeby te nie są jasno artykułowane, nie są stwarzane wystarczające warunki do ich wyrażenia lub/i nie są słuchane, brane pod uwagę - brak dostatecznej, szerokiej informacji o konsultacjach, nie uwzględnianie w konsultacjach wszystkich grup reprezentatywnych itp. *Instytucje publiczne są zobligowane w różny sposób do rozwijania komunikacji ze społeczeństwem i do informowania w aktywny sposób nie tylko zwykłych ludzi, ale także podmiotów społecznych i gospodarczych o podejmowanych przez siebie działaniach.* M.in. poprzez: właściwie prowadzone konsultacje lub szerokie upublicznianie informacji. *Komunikacja ze społeczeństwem jest w ustroju demokratycznym niejako obowiązkiem ustawowym administracji, gdyż choćby z racji działania za publiczne pieniądze powinna ona systematycznie udowadniać (dokumentować), że postępuje legalnie, rzetelnie, gospodarnie oraz celowo* (Działek et al. 2017).

Głos społeczny nadal nie ma potrzebnej tu podmiotowości¹. Analizy procesu konsultacji i doświadczenia NGOs wskazują, że podjęte działania komunikacyjne kierowane w stronę społeczeństwa nie spełniają swojej funkcji informacyjnej, umożliwiającej wyrażenie opinii i reagowanie w sprawach rzek (Działek et al. 2017).

Są jednak badania, które zbierają poglądy obywateli na temat rzek. *„Fundacja WWF sprawdziła jaki jest stosunek Polek i Polaków do rzek. Z badań przeprowadzonych przez firmę Millward Brown wynika, że rzeki kojarzą się nam dobrze, przywodzą na myśl rekreację i wędkarstwo, a nie zagrożenia i powodzie. Wprawdzie uregulowana rzeka jest postrzegana jako bezpieczniejsza, ale nad tą naturalną ludzие znacznie chętniej spędzaliby czas”. 89% ankietowanych wyraża chęć wybrania się nad rzekę, choć tylko 22% nad nią faktycznie*

bywa. Co jest ważnym sygnałem - społeczeństwo nie ma świadomości wartości naturalnego ekosystemu rzecznoego. Łatwo godzi się więc na regulowanie rzek, będąc nieświadomym skutków takich działań i nie rozumiejąc korzyści wynikających z pozostawienia rzek w stanie naturalnym (WWF 2017). *Jeśli tereny nadrzeczne zostaną wyregulowane, odcięte od zalewów rzecznych (np. poprzez budowę wałów), szybko ulegną degeneracji: staną się podatne na susze i będą wymagały intensywnego nawożenia w celu utrzymania ich produktywności. Naturalne rzeki i otaczające je mokradła efektywnie wychwytyują i usuwają zanieczyszczenia ze środowiska. Odpowiadały (...) za oczyszczanie wód i dostarczanie pitnej wody mieszkańcom miast zanim zaczęto budować oczyszczalnie. Modyfikacja rzek i ich dolin upośledza te zdolności. Regulacja rzek w wersji przedstawianej przez zwolenników kanalizacji może oznaczać ograniczenie dostępu do wody pitnej dla mieszkańców miejscowości nad Odrą, Wisłą, Wartą, Notecią i Bugiem* (Koalicja Ratujmy Rzeki 2017a).

Wiele z powyższych wniosków jest znanych od lat, nie przełożonych jednak w dalszym czasie na praktykę celem usprawnienia „systemu”. WOS stanowił jasny dowód potrzeby wzmocnienia dialogu w sferze gospodarki wodnej. Postulatem końcowym WOS było stworzenie platformy wymiany informacji między użytkownikami wód oraz interdyscyplinarnego ciała doradczego ukierunkowanego na wdrożenie nowoczesnej polityki zarządzania wodami. Brak komunikacji między użytkownikami wód nie prowadzi bowiem do niczego dobrego, co widać na przestrzeni lat skoro nadal borykamy się z tymi samymi problemami. Przytoczone w ramach seminariów WOS przykłady sprawnie funkcjonującej współpracy administracji z organizacjami pozarządowymi przemawiają za sensownością takiego rozwiązania (przykład woj. zachodniopomorskiego). Krytyczne jest jednak podejście wszystkich stron do współpracy, aby generowane opinie były przekładane na skuteczne decyzje, odzwierciedlające realne potrzeby i interesy stron i będące tym samym najlepszym możliwym rozwiązaniem (Furdyna i Leś 2011).

1 Podmiotowość przeważnie jest wyrazem szacunku do drugiego człowieka/strony jako niezależnego podmiotu, respektuje wolność i niezależność poglądów, przekonań i postaw; podmiotowość jest zatem miarą człowieczeństwa i zaprzeczeniem przedmiotowości, czyli traktowania człowieka/strony czysto instrumentalnie.

Koalicja Ratujmy Rzeki JAKO NOWY GRACZ

Koalicja Ratujmy Rzeki w założeniu aparycyjna, lecz mająca wpływ na politykę wodną, skupia organizacje zajmujące się ochroną polskich rzek, potoków, obszarów wodno-błotnych, jak również naukowców, organizacje, osoby, samorządy i instytucje, dla których los polskich rzek i ekosystemów wodnych jest istotny. Ma za zadanie działać na rzecz dobra rzek oraz ich użytkowników (Koalicja Ratujmy Rzeki 2017b) stając się ciałem doradczym oferującym rozwiązania korzystne społecznie, ekonomicznie i środowiskowo, wspierającym działanie systemu decyzyjnego, będącym również źródłem wiedzy o rzekach dla obywateli. Funkcjonując jako ciało otwarte tak jak otwarta winna być przestrzeń rzeczna zabezpieczając osiedla ludzkie przed powodzią.

Koalicja powstała spontanicznie, w reakcji na bieżące potrzeby, jako mobilizacja sił społeczeństwa, organizacji pozarządowych i ekspertów na wznowienie planów żeglugowych na największych rzekach Polski. Planów, które są równoznaczne ze społecznymi stratami: wzrostem zagrożenia powodziowego, ograniczeniem dostępu do czystej wody oraz do „żyjących rzek”, z których możemy korzystać w różnej formie (Koalicja Ratujmy Rzeki 2017c).

Jednym z osiągnięć KRR jest zainicjowanie debaty publicznej nt. zrównoważonych rzek, w odpowiedzi na plany rozwoju żeglugi śródlądowej Rządu. Koalicja wypracowała również swoje bazowe dokumenty oraz sta-

nowiska dotyczące najważniejszych zmian w gospodarowaniu wodami – m.in. Komentarz do projektu ustawy Prawo wodne (Projekt 2017) oraz Stanowisko Koalicji Ratujmy Rzeki w sprawie planów przekształcania polskich rzek w kanały żeglowne (Koalicja Ratujmy Rzeki 2017c).

Konkluzje

Przed nami, oprócz dalszych wyzwań dla Koalicji i systemu gospodarowania wodami, także ocena wdrażania RDW, która będzie dla Polski ważnym wskaźnikiem. Sygnałem dla społeczeństwa czy Państwo dba o istotne składowe naszego komfortu życiowego, jakim jest zdrowe i dostępne użytkowo środowisko, w tym rzeki. Dobrym przykładem są tu innowacyjne projekty rozwojowe z samorządami, np. Obywatel Rzeki Wisły (Rok Wisły 2017), które zbliżają rzekę do obywatela i dbają o jej bezpośrednią użyteczność dla człowieka.

Wartością dodaną jest samo zaistnienie Koalicji Ratujmy Rzeki. Nową nadzieją zaś jest jej szerokie uspołecznienie zapewniające większą świadomość i udział społeczny w procesie decydowania o losach rzek, dobra narodowego. Miejmy świadomość, że degradacja zasobów wodnych jest barierą rozwojową. Obowiązkiem Koalicji jest szerzenie dobrej wiedzy i praktyk, aby zostały wdrożone do systemu gospodarowania wodami z pożytkiem dla człowieka i środowiska. Uczynimy więc ratowanie rzek mottem naszym codziennym, nie tylko mottem zawiązanej Koalicji Ratujmy Rzeki.

LITERATURA

- Aktualizacja programu wodno-środowiskowego kraju. 2016. Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Warszawa. Dostęp 20.03.2018. [<http://www.kzgw.gov.pl/index.php/pl/materialy-informacyjne/programy/aktualizacja-programu-wodno-srodowiskowego-kraju>].
- DZIAŁEK J., BIERNACKI W., KONIECZNY R., FIEDEN Ł., FRANCIK P., GRZESZNA K., LISTWAN-FRANCIK K. 2017. Zanim nadejdzie powódź. Wpływ wyobrażeń przestrzennych, wrażliwości społecznej na klęski żywiołowe oraz komunikowania ryzyka na przygotowanie społeczności lokalnych do powodzi. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- FURDYNA A., LEŚ E. (Eds.). 2011. Bieżące łatanie dziur czy nowa długofalowa polityka gospodarowania wodami? Wnioski z projektu „Wodny Okrągły Stół – porozumienie dla społeczeństwa i przyrody”. Eko-Unia, Wrocław

- IWANIAK M. 2016. Przetworzenie danych Państwowego Monitoringu Środowiska w zakresie wód powierzchniowych i opracowanie oceny stanu jednolitych części wód rzecznych w układzie dorzeczy w latach 2013-2015. Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Państwowy Instytut Badawczy, Oddział Morski w Gdyni, Gdynia. Dostęp 29.12.2017. [http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/monitoring_wod/ocena_jcwp_rzek_2010-2015.pdf].
- KINDLER J. (Ed.). 2009. Projekt Narodowej Strategii Gospodarowania Wodami 2030 (z uwzględnieniem etapu 2015). PROEKO CDM, Warszawa.
- Koalicja Ratujmy Rzeki. 2017a. Dostęp 26.12.2017. [<http://www.ratujmyrzeki.pl/o-rzekach/zagrozenia-dla-rzek>].
- Koalicja Ratujmy Rzeki 2017b. Deklaracja KRR. Dostęp 26.12.2017. [www.ratujmyrzeki.pl/o-koalicyi/deklaracja-koalicyi-ratujmy-rzeki].
- Koalicja Ratujmy Rzeki 2017c. Stanowisko KRR w sprawie planów przekształcania polskich rzek w kanały żeglowne zawartych w Uchwale nr 79 Rady Ministrów z dnia 14 czerwca 2016 r. w sprawie przyjęcia „Założeń do planów rozwoju śródlądowych dróg wodnych w Polsce na lata 2016-2020 z perspektywą do roku 2030 r.”. Dostęp 26.12.2017. [www.ratujmyrzeki.pl/dysk_KRR/dokumenty/PL_Stalowisko%20KRR_2017.05_Budowa%20drog%20wodnych.pdf].
- RAST G., OBRDLIK P., NIEZNAŃSKI P. 2000. Atlas zalewowych obszarów Odry. Kraft-Druck, Ettlingen. Dostęp 26.12.2017. [www.atlas.odra.pl].
- Rok Wisły 2017. Dostęp 26.12.2017. [<http://www.rokwisly.pl/orw/>].
- Program Odra 2006. Dostęp 26.12.2017. [adres internetowy prowadzący bezpośrednio do dokumentu].
- Projekt ustawy Prawo wodne. 2017. Dostęp 26.12.2017. [[http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/1529_u/\\$file/1529_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/1529_u/$file/1529_u.pdf)].
- Ramowa Dyrektywa Wodna (RDW) 2000/60/WE z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej. Dz.U.UE L z dnia 22 grudnia 2000. Dostęp 26.12.2017. [http://geoportal.pgi.gov.pl/css/powiaty/prawo/ue_ramowa_dyrektywa_wodna].
- WWF Polska. 2017. Dostęp 26.12.2017. [<https://www.wwf.pl/aktualnosci/wisla-najpopularniejsza-rzeka-wsrod-polakow>].

Summary

The condition of Polish waters is still unsatisfactory. The government's plans for large-scale river transport are controversial in terms of environmental impact, social benefits and economic efficiency. Numerous activities with the participation of public administration were undertaken for the protection of rivers within the last decade. Today, once more we are facing the old projects, which, according to experts' assessment are groundless.

The forms of activities for the protection of rivers were diverse, including the "Time for Oder" Coalition, Water Round Table and years of public consultations. Implementation of the Water Framework Directive will be soon assessed in Poland. The end of 2017 brings the first unfavourable decisions, which threaten rivers – a decision on environmental conditions was issued for the project of a new impoundment on Vistula.

Despite numerous valuable activities for rivers, not only the aforementioned, we have returned to the source of the problems. It gave rise to the Coalition Save the Rivers, which gathers experts and social representatives in order to monitor water management, spread knowledge and promote good practices which should be applied for the benefit of people and environment, so that we do not have to face the same problems after the next ten years.

Adres autora:

Ewa Leś
Koalicja Ratujmy Rzeki
ul. Słowacka 13d/5, 71-771 Szczecin
e-mail: evvaes@gmail.com, koalicja@ratujmyrzeki.org.pl